

Franci Zore, Početak i smisao metafizičkih pitanja. Studije o povijesti grčke filozofije

Šegedin, Petar

Source / Izvornik: **Prolegomena : Časopis za filozofiju, 2007, 6, 92 - 100**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:261:663407>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the Institute of Philosophy](#)

nje dan kasnije, kad mu razlozi nisu tako napadno prezentni. I nije mu potrebno da se odmakne od sebe u sadašnjem trenutku, dovoljno mu je da se malo distancira od svojeg jučerašnjeg ja. Što mnogi od nas tako i tako stalno čine. A i postmodernisti mirno uvjeravaju svoje studente da istina ne postoji, i ne trepnuvši. Čini se da skeptik može živjeti svoj skeptički život bez velike drame.

Djelo je prvi i jedini zbornik na tu temu kod nas, a uspjele je doista obuhvatiti najznačajnije suvremene autore na tu temu. Još važnije, obdario nas je nazivljem, koje mirne duše može postati standardno za prevođenje helenističkih tekstova. Prevoditelji su pokazali izvanredni smisao za uravnoteživanje triju zahtjeva: prenošenje smisla grčke riječi, čuvanje domaće prevoditeljske tradicije i usklađenost s engleskom terminologijom na kojoj su članci uglavnom pisani. Djelo je prijeko potrebno studentima i nastavnicima filozofije, a korisno i čitljivo za obrazovanog čitatelja kojeg zanima antička kultura i filozofija. Ovom će potonjem, nažalost, mnogi tekstovi biti prilično teški, jer pretpostavljaju priličnu upoznatost s izvornim tekstovima, kao i nešto snalaženja u suvremenim epistemološkim, logičkim i ontološkim raspravama. Etička su poglavlja bitno lakša od ostalih i savjetovali bismo čitatelju da započne s njima. Kad budemo raspolagali domaćim prijevodima ključnih tekstova – nadajmo se iz pera sastavljača zbornika – i sam će zbornik jasnije pokazati sve svoje nesumnjive kvalitete. Ostaje nam samo srdačno preporučiti ga pažnji javnosti.

Nenad Mišćević

Univerza v Mariboru
Filozofska fakulteta – Oddelek za filozofijo
Koroška 160, SI-2000 Maribor
nenad.miscevic@uni-mb.si

Franci Zore, *Početak i smisao metafizičkih pitanja. Studije o povijesti grčke filozofije*, preveo Mario Kopic, Demetra, Zagreb 2006, xiv + 270 str.

Franci Zore rodio se 1961. u Ljubljani. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Ljubljani diplomirao je 1986, magistrirao 1992. te doktorirao 1996. Na Odsjeku za filozofiju istog fakulteta zaposlen je kao izvanredni profesor povijesti filozofije. Sudjelovao je na više znanstvenih skupova,

bio gostujući profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, član je redakcije filozofskih časopisa *Phainomena* i *Anthropos* te književne zbirke *Claritas*. Od 2003. kodirektor je kursa *Mythos, Logos and Science* (IUC, Dubrovnik). Zoreovo područje interesa čine grčka filozofija, filozofijska hermeneutika i fenomenologija, a bavi se i prevodjenjem filozofijskih tekstova (Heraklit, Aristotel, Gadamer) na slovenski jezik.

Knjiga *Početak i smisao metafizičkih pitanja. Studije o povijesti grčke filozofije* predstavlja u sadržajno jedinstvo i cjelinu zbirke povezani izbor tekstova iz Zoreovih knjiga *Obzorja grštva. Logos in bit v antični filozofiji* (Ljubljana 1997) i *Iz zgodovine antične grške filozofije* (Ljubljana 2001). Pojedini od tih tekstova već su bili objavljeni na hrvatskom jeziku (usp. “Napomena o tekstovima”, str. 270).

Kako autor kaže u “Predgovoru” (xi–xiv), tekstovi knjige ne nastoje dati sustavni historiografski pregled grčke filozofije. Jednako tako, Zore se uklanja i tendenciji koja jedini primjereni i filozofijski opravdani pristup grčkom filozofiranju vidi u njegovu podvrgnuću pozitivnim metodama filologije. S onu stranu historijske sintetičnosti i filologijske analitičnosti, i njima usuprot, Zore se “usredotočuje na neka temeljna pitanja što obilježavaju pojedine autore i razdoblja unutar antičke filozofije”, nastojeći oko navlastito filozofijskog čitanja tekstova i njihova osvjetljenja iz aspekta suvremenog, poglavito Heideggerom inspiriranog filozofiranja.

Osnovnu sadržajnu nit knjige čini razmatranje Platonova filozofiranja i platonističkog nasljeđa s obzirom na njihovu unutrašnju svezu kako se tzv. “predsokratovskom” filozofijom, tj. s njezinom specifičnom genezom iz mita, tako sa Sokratom i sofistima, Aristotelom i neoplatonizmom. Tekstovi u knjizi podijeljeni su u četiri dijela. U prvom dijelu Zore razmatra početke grčkoga mišljenja u Anaksimandra, Heraklita i Parmenida i njegovo filozofijsko oblikovanje u sokratsko-platonovskom opiranju sofistima. Drugi dio donosi izlaganje Platonove filozofije. Treći dio posvećen je Aristotelu, a četvrti razmatra neka postignuća neoplatonizma.

Prvi dio, “Predsokratsko iskušavanje mišljenja bitka u osvjetljenje platonizma” (str. 3–82), sastoji se od dvije tematske cjeline – “Pitanje istine bitka na početku grčkoga mišljenja” (str. 3–41) i “O počecima grčke filozofije kao platonizma” (str. 43–82), koje su dalje podijeljene u šest, odnosno u tri poglavlja. U prvom poglavlju prve cjeline prvoga dijela Zore razmatra mitsko počelo grčke filozofije. To razmatranje, kao uostalom i dobar dio njih u knjizi, izrijekom se zasniva na Heideggerovu i Gadamerovu mišljenju i određeno je razlikom spram Nestleove dijagnoze “od mita k logosu”.

Polazi se dakle od toga da filozofija ne može nastati iz mita, budući da je ona samo i uvijek u mišljenju, a pravo mišljenje jest ukoliko jestvuje

bitak. Drugim riječima, ono biti mišljenja i bitka jest jedno te isto. Tako se dolazi do izvornog i prvotnog jedinstva i istote – blizine – *mýthos*-a i *lógos*-a u ranom grčkom mišljenju, koja se korijeni u tome da oni oboje pripovijedaju i izriču izvornu otkrivenost, tj. istinu bitka. Mit, kao “obzorje razotkrivanja istine bitka” u arhajskoj epici, tragediji i misterijama, isto je što i logos, tj. oni iskazuju istu istinu: “posrijedi je pripovijest razotkrivanja istine bitka u kojemu je to razotkrivanje zbrano (λόγος) da bismo ga uvidjeli (voûς).” (4) Izdvajanje pak, udaljavanje istine logosa iz izvornoga jedinstva, i u tome zasnovano obrazovanje filozofije, otpočinje razlučivanjem – krizom – pravoga mita kao pripovijesti istine od proizvoljnoga smišljanja pripovijesti o bogovima, što se zbiva u filozofijskoj kritici mitske teologije. Nastanku filozofije imanentna je dakle kriza jedinstvene i cjelovite istine bitka koja je izvorno prisutna u mitu i logosu i taj rascjep je pravo njezino počelo. To će međutim povratno uvjetovati i to da filozofija neće biti nošena ničim drugim do težnjom za povratkom u izvornu i prvotnu blizinu, otkrivenost i sabranost istine (*tò sophón*) u mitu.

Tako izvedena geneza filozofije na pozadini jedinstva istine mita i logosa mjerodavna je za kasnija razmatranja u knjizi. To se prvenstveno odnosi na Zoreovo poimanje pojmova *phýsis* i *arkhé*. U oporbi spram Aristotelove redukcije mitskog i ranofilozofijskog pojma *phýsis* na pokretno biće, redukcija koja pripada daljini zrele filozofije, te u osloncu na Heideggerove etimologije, Zore će u pojmu *phýsis* prepoznati takvo biti koje je, prije no u nepomičnoj opstojnosti, u nicanju, rastu, izlaženju i pojavljivanju u prisutnost. *Phýsis* utoliko bitno implicira istinu kao neskrivenost, ali i sam logos, koji “znači kako pojavljivanje u zbiranju tako i ustrajavanje u zbranosti, time pak dovođenje bića u bitak kao prisuće” (str. 9–10). Drugim riječima, *phýsis* je onaj pojam u kojemu se ima misliti izvorna i cjelovita otkrivenost, tj. istina bitka u jedinstvu mita i logosa.

U tijesnoj svezi s poimanjem *phýsis*-a te opet u oporbi spram Aristotela Zore tumači i pojam *arkhé*. *Arkhé* je “s jedne strane, ono otkuda nešto ima ishodište i početak, s druge pak strane, ono što kao ishodište i početak vlada onim što iz njega proistječe”, tj. *arkhé* znači, ustvrđuje Zore citirajući Heideggera, “trajno jedinstvo djelovanja kroz i okružja (*Ausgang, Durchwaltung und Bereich*)” (str. 11). U tom smislu pojam *arkhé* precizira ono što je mišljeno kao *phýsis*: *arkhé* je “ishodište, prožimanje i otvaranje bitka koje se (kao ἀρχὴ τῶν ὄντων) odnosi na prisutno” (str. 13). Ono pak što u svem nicanju-otvaranju bića upravo čuva, održava i zbire bića u njihovu prisuću, tj. ono što je sama *arkhé* otvorenosti i neskrivenosti bića u bitku, jest očuvanje razlikujuće i bića u njihovoj posebnosti uspostavljajuće granice. To čuvanje granice jest opet pun smisao onoga *ápeiron*. Ni voda, ni zrak, ni *ápeiron*, zaključuje sukladno rečenom Zore, nisu ništa

osjetilno, već je u njima spekulativno mišljena ujednost onoga iz čega je sve i što sve prožima i tako ga održava u otvorenosti prisutnog.

Izvedene uvide u izvornu supripadnost *alétheia*, *phýsis* i *arkhé* Zore u sljedeća tri poglavlja nastoji temeljitije obrazložiti i osigurati tematizirajući središnje momente Anaksimandrova, Heraklitova i Parmenidova mišljenja. To izlaganje u svim bitnim elementima slijedi Heideggerovu interpretaciju ranih grčkih mislioca. Osnovne točke koje Zore naglašava, a u kojima bi se imala potvrditi postavka jedinstvene i cjelovite otkrivenosti istine bitka u mitu i logosu, jesu: supripadnost iščeznuća i nastajanja u poznatom Anaksimandrovu fragmentu, Heraklitov logos koji kao jedinstvo *hén* i *pánta* jest isto što i *alétheia* i *phýsis*, jedinstvo triju putova Parmenidova spjeva, u kojem se jedinstvu zbiva *alétheia* kao cjelina.

Druga tematska cjelina *prvoga dijela* predstavlja Zoreov pokušaj razrješenja “velikog hermeneutičkog problema” jedinstva i cjelovitosti grčke filozofije u odnosu na mnoštvo filozofa i filozofskih škola s jedne, te na duhovno-povijesne mijene i kritičke momente grštva u cjelini s druge strane. Grštvo Zore određuje u smislu u sebi divergentne misaonosti i kulture antičkih Grka, koja je kao jedinstveno duhovno zbivanje određena razlikujućim držanjem spram barbara, grčkim jezikom i mitom te mijenom arhajske agonálnosti u ne-pravu agonálnost zrele atenske demokracije. Jedinstveni pak karakter grčkoga filozofiranja Zore prepoznaje u filozofiji druge polovice petog st. pr.n.e., kada se u jedinstvenom kritičkom momentu zbivanja grštva – u procvatu demokracije i pripadna joj sofističkoga duha – filozofija obrazuje u onom paradigmatiskom obliku koji ostaje trajno počelo čitave povijesti filozofije.

Naime, demokratiziranje, podruštvljenje i po-javljivanje života u polisu, zajedno s prevladavajućim relativizmom i kritičko-prosvjetiteljskim kriticizmom koji im pripadaju, dobivaju svoj ponajbolji izraz u sofistici, koja utoliko posve “odražava duh toga doba i njegovu mudrost” (str. 53). Osnova pak sofistike, a time i cijele epohe, jest po Zoreu u “krizi istine”, očitovane prije svega u prevladavajućoj snazi logičke i antilogičke argumentacije na političko-pravnoj i filozofijskoj ravni. Istina više nije otkrivenost cjeline, već počiva na snazi argumenta (reducirani smisao logosa) i utoliko na ograničenu iskustvu ljudskoga svijeta. Toj krizi istine odgovara i mijena načina filozofiranja: u arhajskom vremenu ono je bilo “apodiktičko, (u smislu pokazivanja s motrišta ἀλήθεια), dogmatsko i nužno”, a sada je “hipotetičko, problematičko i slobodno” (str. 65). S obzirom na tako određenu kritičku točku grštva Zore zaključuje: “Zadaća je filozofije Sokrata i Platona upravo spašavanje istine, a time i tadašnjeg polisa i čovjeka” (isto).

Cjelina Sokratova i Platonova filozofiranja vođena je dakle protusofističkom borbom za istinu kao cjelovitu i jedinstvenu otkrivenost bitka,

i utoliko se ishodišno politički, *contra* političkih prilika i pripadna im sofističkog duha usmjereni impetus tog filozofiranja razvija u svojoj punoći tek na kozmičkoj ravni traganja za istinom *physis-a* i bitka u cjelini. Otuda Zore ukazuje na svojevrsnu dvojnost Platonova filozofiranja i njegova poimanja istine: “s jedne je strane posrijedi spašavanje spomena na staro”, no s druge je strane Platon, svjestan nemogućnosti povratka, odlučan suprotstaviti se duhu vremena i iskoračiti “izvan danih okolnosti sofističkoga svijeta. Odatle proizlazi i dvojnost Platonove ἀλήθεια: kao neskrivenost istine bitka i kao pravilnost istine bića (paslika i likova)” (str. 70). Tome opet u metodskom smislu odgovara supripadnost filozofiranja kao lova na biće i kao potrage za čvrstom i izvjesnom spoznajom. Određenost Platonova filozofiranja vjerom u istinu i ocrtane implikacije, Zore nastoji potvrditi u interpretativnom pregledu bitnih mjesta teksta Platonovih djela, uglavnom u osloncu na Heideggera, Gadamera i uvide tzv. tibingenške škole. Središnja je misao njegove interpretacije sljedeća: čovjek, nalazeći se u nespoznatljivom kaosu bivajućeg posred i između bitka i ništa, svoj jedini čvrsti oslonac nalazi u tzv. svijetu ideja, koje jesu istinska otkrivenost bitka.

Izlaganje nosećih momenata sokratsko-platoničke filozofije s obzirom na njezinu filozofijsko-historijsku pozicioniranost osnovni je sadržaj drugoga dijela knjige. Taj dio, pod naslovom “Platonovi metafizički putovi i postaje” (str. 83–128), raščlanjen je u tri cjeline: “Hermeneutičko iskustvo i platonska ‘druga plovidba’” (str. 85–106), “Platon kao mislitelj bitka i vremena” (str. 107–118) i “Platon u estetiziranom svijetu života” (str. 119–128).

Zore prvo razmatra pojam “druge plovidbe” pod vidom “hermeneutičke potrebe”. Pod hermeneutičkom potrebom Zore razumije potrebu razumijevajućeg susreta s otvorenošću istine, koja proizlazi s jedne strane iz skrivenosti, upitnosti i problematičnosti istine u dotičnom historijskom obzorju, a s druge iz nemogućnosti spoznaje na način tzv. predsokratovskih mislitelja *physis*. Hermeneutička potreba u tom smislu počiva na filozofijskoj “pretpostavci”, “temeljnoj prethodnoj prosudbi” i “predrasudi” istine transcendencije (str. 104) i na svojevrsnom ontologijskom i spoznajnom rascjepu čovjeka i istine koji joj je inherentan. Filozofija pak, potaknuta i vođena hermeneutičkom potrebom, u svojem će traganju za istinom u bitnome biti određena nastojanjem buđenja tzv. “hermeneutičkog sluha” za istinu, koji, kao transcendirajući iskorak preko epohe, nije drugo do nanovo izborena otvorenost za istinu.

I upravo u tom smislu prepoznaje Zore osnovni zadatak Platonove dijalektike, koja u “drujoj plovidbi” predstavlja buđenje hermeneutičkog sluha, i to kao izoštravanje i ugađanje duhovnoga oka za motrenje ideja i u njima otvorenu istinu bitka. To okretanje od bivanja i neprekidne mi-

jene osjetilnog k logosima, kao drugi, možda polaganiji i teži te još uvijek neizvjestan i ograničen put k uzrocima bića, implicira pritom, i to Zore s pravom naglašava, poistovjećenje uzroka i istine bića u reduciranom logosu jezika i mišljenja: “Logos [...] nije samo metoda ili sredstvo, već i ona točka iz koje se oblikuje sâm razumijevanje traženog, dakle uzroka i istine” (str. 96). U toj istovjetnosti leži međutim unutrašnja ograničenost dijalektike, koja, nemoćna dohvatiti “nehipotetičko počelo”, spoznaje i traži na pretpostavkama razuma, osvještavajući na tom putu granice onog ljudskog. Kako pak ta ograničenost filozofije stoji s obzirom na zadatak transcendiranja sofističke epohe i otvaranja istini bitka – to Zore dalje ne istražuje, već ostaje vjeran tezi da je “Platonov [...] projekt radikalan upravo u zahtjevu da istinitost gledamo na nov način, očima duše, uma, razuma” (str. 101).

Tekst “Platon kao mislitelj bitka i vremena” vođen je nastojanjem da se u okvirnim crtama ukaže na moguću svezu između Platonove aporetike bića i Heideggerova pitanja o smislu bitka u *Bitku i vremenu*, pitanje koje smjera na vrijeme kao mogući horizont razumijevanja bitka. Heideggerovu dijagnozu zaborava bitka Zore pritom stavlja u odnos s “Platonovom aporijom”, koju određuje kao aporiju mnoštva i sudjelovanja, kao aporiju metaontologijskog i metagnoseologijskog karaktera ideje Dobra te kao aporiju bitka i spoznaje Jednog u *Parmenidu*. Što se tiče samog bitka i vremena, Zore naznačava da bi se u okviru Platonova filozofiranja njihov odnos trebao razmotriti iz *tò eksaiphnēs*.

U tekstu “Platon u estetiziranom svijetu života” Zore pokušava prikazati tri osnovna aspekta razumijevanja estetskoga u povijesti (filozofije). Vodeći se razlikom između sfere na koju je upućena zamjedba (*aísthēsis*) i one na koju je upućeno umovanje (*nóēsis*) te uvidom u “trijadu” Istina – Lijepo – Dobro, Zore ukazuje na to da pojam estetskoga kod Platona ima širi smisao od umjetnosti i da se odnosi na znanje o cjelini zamjedbenoga svijeta. Ktome, budući da je u onome estetski Lijepom na djelu mimetičko pojavljivanje noetički istinitog, to pojam estetike ne uključuje samo sferu osjetilnog, već i okret od njega k istini. Smisao je pak umjetnosti u Platona ograničen na ljudsko preoblikovanje i proizvođenje (*poiēsis*) u sferi zamjedbenoga. Izvorna *mímēsis* kao pojavljivanje-pokazivanje u prisuću tu je upravljana od strane čovjeka. Platonova kritika umjetnosti, zaključuje Zore, vođena je uvidom u isključenje mjerila noetičke istine u toj, na ono ljudsko ograničenoj sferi proizvodnje. Završni dio teksta bavi se novovjekovnim naglašavanjem uloge proizvođača u odnosu na mimetički akt proizvodnje.

Treći dio knjige, “Aristotelova metafizika i njezine daljnje mijene”, sastoji se od dva teksta: “Bog u Aristotelovoj filozofiji” (str. 131–160) i “Aristotelov zaokret prema znanosti” (str. 163–191). U prvom tekstu Zore

se bavi dvama najvišim pojmovima Aristotelove onto-teo-logike: umom (*noûs*) i bogom, uzetim naravno u strogo filozofijskom, a ne religijskom smislu. U središte razmatranja postavlja određenje boga kao nepokretnog pokretača, pri čemu temeljni smisao kretanja povezuje s erotičkim privlačenjem kojim božanska nepokretnost apsolutne ostvarenosti u čistoj sferi umovanja (*nóēsis*) pokreće sve živo da se ostvaruje u osjetilnosti i umu (*noeîn*). Sam smisao uma Zore pritom određuje kao dodirivanje (*thín-gánein*) kojim se ujednačuje ono dodirivano i ono koje se dodiruje u umovanju kao “iskustvu bitka”, ne kao svojstvu i djelatnosti subjekta. Čovjeku je stoga ne samo moguće nego i nužno da se u ime vlastite ostvarenosti kao umnoga bića bar nakratko ujednačuje s onim božanskim. Otuda Zore zaključuje da se teologijsko i filozofijsko traženje istine ne isključuju.

Tekst “Aristotelov zaokret prema znanosti” ima dva poglavlja. U prvom poglavlju, “Kategorije i istina kod Aristotela” (str. 163–174), Zore razmatra Aristotelovu logiku kao analitiku istinitog i neistinitog izricanja u silogizmu s obzirom na njezin odnos spram učenja o kategorijama kao “pred-istinstvujući dio logike”. Ukazujući na predlogosni karakter kategorija, Zore ustvrđuje da ih Aristotel ne razmatra kao kategorije i sheme bića, što one ustvari jesu, već kreće drugim putem, naime putem ispitivanja oblika istinitog govora. Utoliko se u čitavu tekstu ustrajava na razlici između Platonova nastojanja oko metafizičke ravnih pitanja o jeziku, tj. oko pitanja o mogućnosti izricanja istine bitka, i Aristotelova pristanka na konvenciju kao temelj imenovanja, kojim se sam problem izricanja ograničava na analizu istinitog izricanja.

Tematika drugoga poglavlja jasna je iz naslova: “Aristotelovo i moderno poimanje znanosti” (str. 174–191). Zore dakle pokušava odrediti mijenu u pojmu znanosti, mijena koja se skriva iza uobičajene teze o antičkoj znanosti, napose o Aristotelovu filozofiranju, kao prethodnici moderne znanosti. Promjena znanstvene paradigme za Zorea je usko vezana uz mijenu odnosa znanosti i istine. Antičku koncepciju znanosti Zore iščitava uglavnom iz Platonova i Aristotelova poimanja znanosti, uz uvažavanje Heideggerova poimanja istine kao neskrivenosti i ne-zaborava. Znanost je prema tome svojevršno stajanje-mirovanje pri samoj stvari, tj. pri istini bića, koje stajanje-pri implicira svojevršno poistovjećenje s njim. Nadalje, cjelovitost platonske znanosti utemeljena je ontologijski, u cjeloti jestvujućeg, i u protivnosti je spram Aristotelove podjele znanosti koja proizlazi iz njegove podjele jestva. Novovjekovni razvoj znanosti obilježen je pak kasnosrednjovjekovnom koncepcijom dvaju istina – jedinstvene teologijske i relativne i mnogostruke, nominalizmom posredovane znanstveno-filozofijske – te mijenom samoga pojma istine, pod kojim se više ne misli otvorenost i neskrivenost bitka, već uvjetovanost njegove spoznaje ljudskim subjektom, štoviše, njegova proizvodnja od

strane čovjeka. Naposljetku Zore ukazuje na to da Aristotelova *epistéme* predstavlja i topos ostvarenosti (*entelékheia*) na ravni *eĩdos*-a i utoliko jedinjenje s bogom kao apsolutnom ostvarenošću i jedinstvenom cjelotom bitka. Nasuprot tome, istina znanstveno-tehničkoga svijeta određena je relativnošću, parcijalnošću i “antipatijom” spram prirode, društva, duha i svijeta u cjelini.

Četvrti dio Zoreove knjige posvećen je neoplatoničkoj filozofiji i sadrži dva teksta: “Uvod u misaono-religijski kontekst neoplatonizma” (str. 195–215) i “Odnos između jednoga i mnoštva kod Prokla i Dionizija Areopagite” (str. 217–242). U prvom tekstu Zore tematizira neoplatonizam i kršćanstvo kao “dva usmjerenja većega domašaja” u okviru dekadentne epohe sutona antike. Izlaganje je pregledno i drži se historijsko-biografskih odrednica nosećih mislioca tih usmjerenja, dok se u sadržajnom smislu ukratko ukazuje na glavne crte njihova mišljenja. Od neoplatoničara Zore govori o Plotinu, Porfiriju, Jamblihu i Proklu. Kršćansku patrističku filozofiju razmatra s obzirom na njezin bliski odnos s neoplatoničkim filozofiranjem u kojemu se odnosu i izgrađuje. Od autora izlaže o Dioniziju Areopagiti.

Tekst “Odnos između jednoga i mnoštva kod Prokla i Dionizija Areopagite” bitno je drukčije intoniran. U njemu Zore temeljito i slojevito izlaže neoplatoničko razumijevanje odnosa Jednoga i mnoštva kao krajnju točku zaoštrenja Platonova problema hijata ideja i pojavnoga svijeta. Zore prvo razmatra trijadičnu dijalektiku emanacije Jednog – ustrajavanje, proizlaženje, vraćanje – u kojoj Jedno, po nužnosti se emanirajući u mnoštvo, ujedno ostaje i u sebi samom kao čistoj ostvarenosti. Iz aspekta emanirane mnoštvene pojavnosti svijeta Jedno biva dohvatljivo samo u mističkom iskustvu i predstavljivo u iluziji mnoštva, dok po sebi ostaje s onu stranu spoznatljivosti i bićevitosti. U daljnjem izlaganju Zoreu je prije svega stalo do razumijevanja toga da Jedno čuva svoj identitet (ustrajava) u složenoj i mnoštvenoj strukturi vlastitih emaniranih hipostaza. Razmatranje se središti oko Proklove “henadologije”, tj. učenja o henadama u kojima Jedno ostvaruje prvu razliku unutar sebe sama, a iz koje onda slijedi raščlanjeni svijet bića.

Završni dio tematskoga dijela knjige čini “Zaključak” (str. 243–247). U njemu Zore ukazuje na potrebu i mogućnost svojevrsnoga harmoniziranja platoničke i aristotelovske tradicije filozofiranja, u sličnom smislu u kojem je ona do određene mjere bila postignuta u okviru neoplatonizma. Nakon toga slijedi bibliografija primarnih i sekundarnih izvora te biobibliografska napomena o autoru i tekstovima u knjizi.

Knjiga *Početak i smisao metafizičkih pitanja* odlikuje se jasnoćom jezika i misli te instruktivnim, slojevitim i suverenim razmatranjem i izlaganjem nosećih momenata grčke filozofije. Kao vrijednost treba istaknuti

neskriveno Zoreovo oslanjanje na Heideggerove i Gadamerove interpretativne zasade, koje se često prešutno preuzimaju i rijetko dolaze do riječi na onoj ravni intelektualnog poštenja kao što je to na djelu u ovoj knjizi. U okviru filozofijskoga života Hrvatske, zabrinjavajuće siromašnog interpretativnim zamasima ove vrste, Zoreova knjiga je vrijedan i poticajan prinos.

Petar Šegedin

Institut za filozofiju

Ulica grada Vukovara 54, HR-10000 Zagreb

petar.segedin@du.htnet.hr

Srećko Kovač, *Logičko-filozofijski ogledi*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 2005, 195 str.

Pitanjem odnosa filozofije i logike, te odnosa filozofije i nekih drugih znanosti, bave se izričito prva dva ogleda u Kovačevim *Logičko-filozofijskim ogledima*. U ogledu "Filozofija iznova kao znanost" istražuje se tradicija filozofije kao znanosti, te današnje stanje logike kao prilike za egzaktnost u filozofiji. Tek nakon Kanta možemo, u određenoj mjeri, vidjeti otklon od znanstvenog pristupa, odnosno od shvaćanja filozofije kao znanosti. Međutim, krajem devetnaestog stoljeća, s pojavom simboličke logike u djelima Fregea i Russella počinje povratak filozofiji kao znanosti. Kovač to shvaća kao reformu filozofije, koja je zahvatila njezinu samu osnovicu, logiku (str. 15–16). Kao doprinos tome posebno se izdvaja Fregeovo popćavanje pojma funkcije (str. 16), na taj način da njeni argumenti mogu biti ne samo brojevi, već i predmeti općenito. Također se izdvajaju, kao posebno važni, dva Russellova doprinosa (str. 17): teorija određenih opisa i teorija tipova, pri čemu je prva važna u ontologiji, kako bi se razjasnilo ontologijsko pitanje o onome što jest, odnosno što je opravdano smatrati entitetom (str. 17–18). S druge strane, Russell svoju teoriju tipova koristi kako bi dao odgovor na neka protuslovlja (str. 20), pa razni problemi, poput Lažljivca ili Russellovog paradoksa, gube smisao kada se jednom provede stratifikacija koju nalaže teorija tipova. Problem je što je teorija tipova prerestriktivna u pogledu smislenosti iskaza, kako je to među ostalima Quine formalno izložio u svom članku "New Foundations for Mathematical Logic", a neformalno u svojoj autobiografiji *The Time of my Life*.